МАКС ШЕЛЄР

ГЕРОЙ

„Герой"—це той ідеальний, людський, напівбоговитий (герой у Греків), або боговитий тип людини (Бог могутности й волі напр. у магометан і кальвіністів), який осередком свого буття наставлений на все шляхетне й на здійснювання шляхетного, отже на „чисті", не технічні життьові вартості. Його головна чеснота є природня шляхетність тіла й душі, почуття шляхетности. Та вже не слід називати героями людей, що—хоч як визначні—наставлені на щасливе життя своє власне й тих ґруп, до яких вони належать. Назвім їх „добродіями", цебто тими, що приносять людям добробут, наприклад лікарі найбільшого стилю, керманичі господарства, й техники, в протилежності до державного мужа, військового отамана, кольонізатора.

І герой, як і ґеній, мусить мати понад норму вийнятковий достаток специфічно духової функції. Але ця функція не є сила відслонювання душі, як у релігійної людини, вона не є, як у ґенія, перевага духової сути (що виявляється в мисленні та інтроспекції) над звичайними життьовими потребами — лише це є надмір „духового хотіння", його зосередження, постійности, від-

Макс Шелер (Max Scheler) (1874—1928) німецький фільософ. Головні твори: Schriften zur Soziologie und Weltanschauungslehre; Vom Umsturz der Werte; Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik; Wesen und Formen der Sympathie; Vom Ewigen im Menschen; Die Wissensformen und die Gesellschaft; Die Formen des Wissens und der Bildung; Die Stellung des Menschen im Kosmos; Mensch und Geschichte; Philosophische Weltanschauung. „Герой" вийнятий із посмертного видання Шелерових творів „Schriften aus dem Nachlass von Max Scheler"; його попереджають в оригіналі есеї про „святого" і про „ґенія".

порности супроти життьових спонук. Герой є людина волі, цебто заразом людина могутности. Героїчна душа може жити навіть і в слабовитому тілі; але ніколи вона не може бути сполучена з слабкою життєздатністю (вітальністю). Бадьорість, завзяття, сила, повнота й внутрішній, вже автоматичний лад у вітальному, спонукальному житті належать до істоти героя — отже цілком інакше ніж у ґенія. Опріч того, в неменшій мірі, герой мусить мати змогу, силою своєї духової волі, це спонукальне життя зосередкувати, опанувати й спрямувати з якнайбільшим напруженням на далекі мети. Оце, власне, ми й називаємо „величиною характеру". Міра напруження, при можливій, одночасно, гармонії між спонукою й духовим хотінням, відповідно до завзяття й повноти, буде ранґою героя. Коли гармонія надвереджена, то, при дуже великім напруженні, витворюється дуалістичний тип героя, специфічно ґерманський (Зіґфрід, Лютер, Бісмарк). Коли-ж повнота спонукальних імпульсів є за мала, тоді повстає надактивістичний, аґресивний „фанатик" (дук де Альба). А коли повнота спонукального життя є за слабка по відношенні до духового хотіння, тоді виникає однобічно-аскетичний і траґіцистичний тип героя, специфічно словянський герой, герой простої спроможности страждання, терпіння, зношування, пасивний, лише оборонний тип героя (Кутузов — Наполеон; „не спротивляйся злому").

Між чеснотами, що їх називають питомо героїчними, стоїть на чолі, як головна чеснота „самопанування". Бо тільки той здобуває владу над іншими, хто має максимальну владу над собою самим; лише той може виявляти могутність над людьми (бо людина для людини є найвищий обєкт могутности), хто вміє панувати над самим собою. Та коли вже мова про „могутність",

то треба при цьому насамперед зясувати ріжницю між могутністю й силою; Бог є всемогутній, але ніколи не вдається до сили. А далі: могутність сама в собі є добра супроти немочи, вона не є зла в собі (див. щоденник Толстого, Якоб Буркгардт, романтика, Шопенгавер). Острах перед могутністю походить із почуття озлости. Могутність є вища вартість ніж те, що є корисне й приємне. Вона є позитивна вартість — але нижча від тих специфічно духових вартостей, що повстають внаслідок справедливого діяння могутности. Передовсім могутність є підпорядкована добру. Вона є добра, навіть тоді, коли прикладається до злого, лише самий процес насильного виконування могутности у приложенні до злого, є вже лихом. „Диявол", як янгол є „шляхетніший" за людину — але теж і „лихіший". Всяке ставлення могутности, яко вартости, над поняттям добра, справедливости, над духовими прокметами й святощами — груба помилка, незалежно від того, чи це буде в ідеї про Бога, чи по відношенні до держави й права, чи врешті по відношенні до героя й ґенія. На початку не був чин, але слово. Наука Фрідріха Ніцше, що з „волі до могутности" можна вивести все інше, отже форми культури, чесноти, розсудок тощо, є фальшива. Перебільшення динамічного характеру світу належить до властивости ґерманського духа (поняття сили, волюнтаризм, пересадний культ героїв: Трайчке).

Герой сприймає світ, як змагання, цебто сприймає цілком реально. Він є людиною дійсности, тип, що реалізує й матеріялізує „ідеї", які ґеній помічає тільки однобічно. (Але тут герой, коли не хоче виявитися сліпим, мусить завжди стояти на міцних підставах духової культури та релігійної свідомости). Він є втягнутий в цей одноразовий, помірний, випадковий світ з усіма

його твердими дійсностями. Він є великий реаліст-практик.

Але у героя воля до могутности є по суті сполучена з максимальною відповідальністю і з пристрастю поширювати цю відповідальність. Сміливість, відвага, хоробрість, притомність, рішучість, любов до боротьби, риск, небезпека — характеризують героя, у відріжненні до людей остраху та безпеки. Герой потрапить, навіть в найменших речах, сильно страждати й сильно терпіти, але завжди бере під увагу обєктивну потребу страждання й відповідно до цього розміряє свої сили. Опріч того, властиві героєві: краса тіла, форма й меткість у грі, танок і поведінка, стрункість — без штучної механіки — та мужність virtus у Римлян. Герой є „людиною витрат", а не „прибутків". Він є добрячий з марнотратства, завжди готовий на жертву для приятелів. Він є далекий від усього низького (станова честь і кодекс). Він визначається великою певністю еротичного інстинкту. Він є носієм еротичного ідеалу в подвійному значінні: поперше тому, що жінку назагал пориває всяка героїчність, подруге тому, що герой сам накидує жінці ідеал чоловіка; є бо ріжниця, чи це чоловік створює жіночий ідеал, чи навпаки, як це буває в „жіночих часах". Герой це расовий прототип, який встановляє статевий (сексуальний) вибір і, таким чином, співвизначує якісний склад дідичних вартостей майбутнього покоління. Отже герой співвизначує не лише те, що його власні діти родяться саме такими, якими вони є але й також те, що всі інші діти наближаються до типу його дітей. І ця обставина є його великою заслугою.

Державний муж, отаман, кольонізатор—ось головні типи героя. Де державний муж і отаман зявляються в особовому сполученні, як у Цезарі, Олександрі, Наполеоні, Фридрихові Вели-

кому, Принцові Евгенові,—там ці люди, в єдності духового пляну й відповідальності, являють собою найвищі форми активного геройства. Де цього немає, там повинен приципіяльно отаман бути підлеглим державному мужеві. Війна є продовженням політики, яко боротьби за могутність (Клявзевіц) засобом сили—отже засіб не повинен стати метою.

Гляньмо тепер зосібна на суть поняття державного мужа. Чи можна взагалі говорити про це поняття? Авжеж, але лише тоді, коли вважатимемо держави історичною катеґорією, як запевняють теоретичні анархісти, і, як переконує Маркс у своїй науці про клясову комуністичну державу, що в результаті має бути переможена на користь безклясової, безвладної, інтернаціональної господарчої орґанізації, де тільки природа, а не людина, буде предметом виконування влади й могутности. У Маркса це розуміння базується на тому, що для нього держава, і історично, і в сучасності виконувала та має виконувати лише клясові функції. До цього розуміння ми не приєднуємося, бо людина (у формальному розумінні), в суті речей, завжди ставить на перший плян боротьбу за могутність, і перед економічними противенствами кляс, і перед національними противенствами та змаганнями. „Національна держава" є пізнім явищем. Держава це персональний субєкт орґанізації влади в народі над народом, з метою розвинути вітальні й добробутні вартості цього народу, яко справжньої життьової спільноти. Де є монархія, там в лиці представника династії, виборного короля, диктатора чи навіть тирана юридична особа (держави) покривається з особою фізичною. Суттьовим завданням держави є здійснювання і імперативне переведення в життя правного порядку. „Могутність і право" це постійні елементи держави.

Але правний порядок, видповідно до свойого змісту і до своєї матеріяльної та формальної слушности, не залежить від державного означення. Не лише держава окреслює право, але й церква, міста, стани (фальшива теорія абсолютної держави). Матеріяльно правильним є такий правно-маєтковий порядок, що затримує постійність лише по відношенні до вартостей, не до дібр. Формально, право може функціонувати лише в умовинах співіснування розумного хотіння з однодушними, безсуперечними реґулами (Штамлєр).

Як герой, державний муж є мистець політики, яко вмілости панування. Це чоловік („чоловіча" вмілість), що активно виводить свою державу на вищий щабель, чоловік самовідповідальний, який рівночасно знає й почуває себе співвідповідальним за цілість держави та її громадян. „Розумні оберігальники" не є героїчними державними мужами.

Хоча державний муж, своєю волею, і спрямований на могутність, то всеж, у виявах цієї волі, обмежують його, і природнє право (вищі принціпи міжнароднього права), і міжнародні договори. Всеж не право, що є тільки дуже потрібна границя в діяльності державного мужа, лише могутність становить зміст його позитивного хотіння. Homo religiosus, ґеній, хай тримаються здалека від політики! Найбільша хиба політичного діяча, це острах перед могутністю й чиста критика, зазлосна критика того, хто тиснеться навколо могутности й відповідальности, критика доктринера, що ніяк не хоче поступитися своїми поглядами та теоріями. Тому парляменти, що тільки займаються критикою, або лише висловлюють свою думку та переводять контролю, не є жадною школою для політиків. Державний муж повинен виявляти свою могутність

лише в інтересах держави, в найглибшій відповідальності за цю державу, в єдності відповідальности та волі до могутности. Його найгірші хиби це порожність і „нешляхетна амбіція", що важить на похвали сучасників. Людина справжньої амбіції та жадоби слави не оглядається на притакування людей та на їх принагідне цінування, лише на вияв власної творчої сили в історії, на славу, в відріжненні від чести.

Але перед цією пристрасною волею до могутности, в державного мужа мусить стояти конкретна ідея вартости і конкретна мета („програма" є лише засобом). Тільки загальні ідеї вартости завдячує політик духовій культурі, передовсім ґенієві своєї країни, а де-коли релігійному надхненню (Кромвел, Магомет). Без цих ідей вартости політика буде порожньою. Новий політичний дух народжується тільки позаду політики (визвольні війни). Але державний муж (у відріжненні від політичного ідеольоґа — Маркса — і від політика принципів та переконань) завжди мусить відчувати вимогу хвилини і мати конкретну ідею на неї. Чим більше політик є відповідальний, тим менше знає він, що станеться позавтра. Напружень ніколи не брак, н. пр. на те, щоб розгорілася війна: але чи війна розгориться, це залежить від довших чи коротших на пять хвилин, менше чи більше вмілих переговорів. У нас ще від Адамових часів взявся звичай доводити „необхідність" кожної історичної події. Але вимога хвилини завжди своєрідна й одинока. Цій вимозі може подолати лише один „слушний чоловік у слушну годину", герой чи державний муж, якого годі заступити. Цілком виключений натомість є політик принципів і чистих переконань. „Чоловік з принципами є, як чоловік, що з довгою тичкою йде через ліс" (Бісмарк). Не маю тут на думці етичних чи ре-

ліґійних, лише політичні принципи. Політика завжди у сфері релятивности (безвірник обезумовлює політичну програму). У відрізненні від партійного керманича, що „вживає" програм, програма державнаго мужа мусить що-дня зазнавати змін. А всеж мусить у цьому просвічувати йому ідея й переконання — саме конкретна інтуіція — що до необхідности та слушности своїх посунень. Партії та їхні програми є для державного мистця (бо політика, подібно, як лікарювання, це штука, а не наука) величинами, які він має так протиставляти взаємно проти себе, щоб в результаті їх вислідна сила ніби „припадково" згоджувалася з його ідеєю і допомогала в її реалізації. Державний муж „їде" на партіях і не дозволяє жадній з них їздити на собі (Бісмаркова „гра з партіями").

Сумлінна відповідальність перед Богом, духом свого народу і майбутністю людства, яко солідарною цілістю є однаково потрібна. Ця моральна суворість і ця звязаність з величною ідеєю права та з обєктивним чергуванням вартостей взагалі відріжняє політичного діяча від „грача" в моральному розумінні [1]). Грачівство й моральна легкодушність є друга головна хиба політика, як державного мужа. В протилежності до партійного проводиря з переконаннями, до принципового політика та „ідеольоґа", державний муж є відповідальним політиком, політичним мистцем, який відповідає вимозі хвилини. З неї виростає його діло, а пізніше „виводяться" принципи. Отже моральна суворість у хотінні — але втіха й мистецтво гри у техніці. Втіха гри у спорті, змаганні, турнірі, аґоні; в духовому ро-

---

1) Тут я проти Макса Вебера, що відрізняє політика переконаннів і політика відповідальности: краще політик принципів і політик відповідальности; проти його ірраціоналістичної вставки, його „я звижився на це". див. Макс Вебер, „Політика як професія", Мюнхен 1919 (Max Weber «Politik als Beruf» München 1919).

зумінні: в діялєктиці [1]), у влучності, в хисті перемінятися. Слушно політику зрозуміли, як гру в шахи. Причина, чому Німець так мало політик, є його „тяжка суворість", яка є духовим ґрунтом для німецьких „партій з переконаннями", для недостатньої вмілости гнучкого сходження й розходження, та для затвердіння партійних противенств у програмах. А всеж сьогодні говориться: або—або. Згідна з переконаннями політична принципова суворість знаходиться в сутнім звязку з острахом перед могутністю і відповідальністю. В державі, де є зверхність, такі партії є можливі — в парляментарній республіці ніколи. Найбільшим питанням політичної теперішности є: або зреформувати партійництво, або йти шляхом диктатури та відбудови. Посередньо у парляментарній демократії проводир партії і парляментарист мусить бути самовідповідальним мистцем у державних справах. Як керманич партії, він не є підлеглий її програмі, він може її змінити. Отже звідци неспроможність погодити демократичну державну форму з партіями, що мають виразно окреслені погляди.

Чим більше є повищена самовідповідальність і воля до могутности, тим глибше мусить внутрішньо вязати державного мужа співвідповідальність за добро цілости. Справжній державний муж мусить глибоко коренитися в народі і в його дусі. Бісмарк глибше коренився в німецькому народі ніж пізніші керманичі німецької держави, н. пр. Бетман-Гольвеґ, що в протилежності до Бісмарка, хоч політично демократичніший, був прирожденний аристократ з виховання і з духа, і по своїй подобі будував цілий свій адміністративний штаб.

Державний муж, як мистець державної спра-

1) Пор. політичні дискусійні клюби в Оксфорді, Кембріджі, що з них виходили великі анґлійські державні мужі.

ви відріжняється від дипльомата так само, як стратеґ від тактика. Дипльоматія мусить стояти на службі державної вмілости. „Хитро-мудро задніми манівцями"—це власне й буде по-дипльоматичному. Та до державного мужа муситься мати довіря. Чесність у новітньому світі є, в протилежності до XVIII віку, також найкраща політика, цебто не лише моральний закон.

В Німеччині ми маємо в політиці надповищенність панування „знавців". Знавство приносить також із собою фахову обмеженість, урядницьке господарювання, неодностайність політики. Скоріш великі й далекоглядні дилєтанти є добрими державними мужами; в Анґлії й Франції н. пр. рідко фаховець є міністром війни.

Проблєма керманича господарства й державного мужа має для нас Німців особливу вагу. Аджеж у жадній іншій країні світу немає такого сильного звязку господарчих потуг з державою, як у нас після відходу Бісмарка. Завдяки воєнному господарюванню звязок цей виявився ще сильніше і знайшовся навіть у противенстві до Бісмарківської традиції, де перший основний принцип був: „мовчання господарчих потуг". У відріжненні від керманича господарства державний муж має заступати принцип примату політики перед господарством і незалежність високої політики від інтересів великих господарчих спілок. Керманич господарства є той, хто незалежно від покриття господарчих потреб, всеж знаходить нові шляхи, форми господарства, і будить продукцією нові потреби. Великий керманич господарства, „підприємницька натура", у відріжненні від буржуа, не є в добі капіталізму ніколи „гедоністом", ніколи „еґоїстом" [1]). Він — це велика енерґія, яка хоче виладовуватися в більшому

1) Див. Вернер Зомбарт: „Буржуа"; а далі Макс Вебер, Вальтер Ратенав.

придбаванні й шукає в контролі господарства могутности, а не панування. Про нього говорить Маркс, що „він поважно трактує евангелію відречення, бо більше любить фетиш золота, ніж похіть свого тіла". Це однобічно: є бо ріжниця між промисловцем, техником і купцем. Купець лише фінансує в добі фінансового капіталізму і не звязаний більше з ніякою справою; а промисловець є відданий справі, ділу, як стратеґ, що працює на довгі реченці.

Та керманич господарства думає з конечности, як приватний господар, а не як керманич народнього господарства. І далі, саме тоді, коли він має найбільші досягнення, він є завжди фахово обмежений. Він рідко є психольоґ, ще рідше здібний вчутися в душу інших народів та їхніх провідників. У високій політиці він завжди висуває на перше місце господарчі питання і виявляє в них своє невідхильне „заінтересування". Власне тому він і не може бути державним мужем. Але він могтиме виконати силу добренного, особливо там, де економічні завдання стоять на першому пляні, якщо підпорядкується самостійному політичному правлінню, та політичному парляментові, що спирається на довірі цілого народу. Це показалося в Росії, де великі господарчі фахівці, а навіть анґлійський великий капітал, під демонічним вливом Леніна, стали на службу антикапіталістичної комуністичної політики. У нас, на жаль, досі було неможливо поставити господарство на службу політики. Звідци несистематична „світова" політика на службі то тих то інших інтересів капіталу. Переможення „клясової боротьби" є також можливим тільки в державних мужів, що не є керманичами господарства.

Та дуже небезпечно змішувати державного мужа з демаґоґом, що є властиво лише скрив-

леним образом державного мужа. Річ певна, державний муж повинен сьогодні в парляментарній республіці бути теж демаґоґом — але підпорядкованим своїй державно-мистецькій, плястичній жадобі творення. Обидві прикмети в сполученні — говорити до речі, а заразом демаґоґічно, щоб здобути довіря і любов — стрічаються рідко. Чистий демаґоґ — Клеон, у відрізненні від Перікля, є чоловік порожности, реторики. Він не є „провідник", але „проваджений", цебто той, що стає там, де спостерігає так зв. „розвоєвий напрямок" своєї партії або маси. Він шукає могутности без відповідальности за цілість, в протилежності до мрійника, що шукає відповідальности без могутности. Він не переконує, він гіпнотизує і вмовляє, що в цей же момент щось твориться. Цим реторичним моментом він накидає масі довірливість до своїх слів і піддатливість супроти них. Великі державні мужі, Цезар, Наполеон, Фридрих Великий, Бісмарк, були скрізь і завжди — в протилежності до „підлесника мас" — погордниками маси. Творчий державний муж повинен мати довіря до народу й до людини (що „людина є зла" це тільки консервативна теорія). Фридрих Великий і Бісмарк мали цього за мало; вони підносили погорду до мас до нехтування людини. Навпаки, нашим взірцем є барон фон Штайн. Погорда до мас і це довіря, ця любов можуть існувати разом. Маса є хвилевий твір, вередлива, як знервована жінка, хистка, легко здобута, легко втрачена. Постійність і твердість волі супроти розворушення маси є сутня для справжнього державного мужа; правда, з громадською думкою він рахуватиметься, але ніколи їй цілковито не віддасться.

Безпосередня, позитивна, й загальна мета спрямування волі державного мужа є лише піднести добробут своєї держави, але при умовині

заховання найсуворішої солідарности з культурним оточенням і світом, що виявлялася б, правда, лише як границя, а не як позитивний зміст цілі. Це нісенітниця, що державний муж має дбати про те, що є „найліпше в світі". Те, що найліпше в світі, це справа Божа, справа святого, справа церкви, навіть не справа ґенія, який думає про свій твір. Для церкви ідея єдности є сутня, а також і для духової культури, де існує завжди єдність космополітичного формування з частин. Але держава по суті є многістю. Лише від анґлійських державників (в протилежності до німецьких, французьких та італійських) ми чуємо, що завдання політики збігаються з поняттям „найліпшого в світі". Але на це складаються ось такі причини: а) популярна в Анґлії думка, яка є властиво найстаршим анґлійським політичним принципом, що інтерес Анґлії збігається з інтересом світу, б) анґлійський пацифізм, що виникає з інтернаціональности імперії, пацифізм „beati possidentis" і в) теорія лібералізму та прихильників вільної торговлі. Сама по собі ця наука про те, „що найліпше в світі", є фальшива; вона лише є засобом політичної ідеольоґії Анґлії.

Солідарність культурного оточення і світу є суворою границею всякого „святого еґоїзму". Коли це обмеження полишемо на боці, тоді виявиться чисто індивідуалістичне розуміння новітньої абсолютної держави, підкреслене наукою про суверенність та політичну рівновагу, яке призволяє кожній державі розширяти свою могутність так далеко, аж доки не натрапиться межа. Такою межою є солідарність людськости, що як релігійно-моральний принцип взаємности всіх вчинків стояти мусить перед усяким державним партикуляризмом. Бісмаркове слово: „Ми Німці боїмося Бога й нікого більше в світі"

є однобічне й незрозуміле. Носії найвищого релігійного й морального авторитету є у світі чимось, що перед ними державний муж повинен почувати себе відповідальним, не лише перед „совістю й Богом" — це був би однобічний протестантський погляд. І врешті треба зважати на „суд історії" і людськости.

Отже наука про те, що державний муж повинен безпосередньо й позитивно брати собі за ціль те, що найліпше в світі, є безглузда. Він не повинен нічого робити, що хибить проти узнаної солідарности його культурного оточення й цілої людськости.

Переклад з німецької

І. В. Дубицького.